

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА МОДЕЛЮВАННЯ ЙОГО ЗМІН НА КОРОТКОСТРОКОВУ ПЕРСПЕКТИВУ

В. С. Шишкін,

*кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник,
Інститут демографії та соціальних досліджень
імені М. В. Птухи НАН України*

Анотація. Стаття присвячена оцінці динамічних змін рівня життя населення України у 2006–2013 рр. та моделюванню його базових показників на короткострокову перспективу. Проаналізовано матеріальне становище населення та його споживчу поведінку. Змодельовані рівень та структура доходів і витрат на мікрорівні. Визначені наслідки зростання цін та тарифів на житлово-комунальні послуги на зміни рівня доходів та витрат населення країни.

Ключові слова: рівень життя населення, тарифи, моделювання, еквівалентні витрати, розподіл населення за доходами.

Аннотація. Стаття посвящена оценке динамических изменений уровня жизни населения Украины в 2006–2013 гг., моделированию его базовых показателей на краткосрочную перспективу. Проанализированы материальное положение населения и его потребительское поведение. Смоделированы уровень и структура доходов и расходов на микроуровне. Определены последствия роста цен и тарифов на жилищно-коммунальные услуги на изменения уровня доходов и расходов населения страны.

Ключевые слова: уровень жизни населения, тарифы, моделирование, эквивалентные расходы, распределения населения по уровню доходов.

Abstract. The article contains the results of investigation of life level of population in conditions of transformation economy and statistical modeling this process, also the comparative analysis of social-economic development and statistical models of life level of population is conducted. The concept system modeling life level of population is proposed.

Forecasting distribution of income of population is constructed on the base of methods of scenario approach. On base of the model of income of population established the tendency of deepening differentiation of population on life level.

The article estimates the dynamic changes in living standards in Ukraine 2006–2013 and modeling basic parameters for the short term. Analyzed the financial

situation of population and consumer behavior. Simulated level and structure of income and expenditures at the micro level. Designated impact of higher tariffs and prices changes in income and expenditures of the population.

Key words: life level, tariffs, equivalent expenditures, distribution of income

Постановка проблеми. Сучасна соціально-економічна ситуація в Україні є дуже важкою. Це викликано дією цілої низки факторів від світової фінансово-економічної кризи до воєнних дій на сході України. Політика уряду свідчить, що поліпшення ситуації неможливе без зовнішніх запозичень та перекладення основного тягаря по виходу з кризової ситуації на населення. Щоб зрозуміти це, достатньо проаналізувати дії уряду щодо змін в оподаткуванні доходів населення (зокрема, введення податку на пенсійні виплати) та стрімке зростання тарифів на послуги житлово-комунальної сфери. Необхідно зауважити, що внаслідок значного подешевшення гривні відносно основних світових валют, зростатимуть ціни на основні товари та послуги а, отже, скорочуватимуться реальні доходи населення.

Все це неминуче призведе до суттєвого зниження рівня життя населення. Щоб визначити масштаби майбутніх змін, необхідно кількісно оцінити вплив зростання цін на основні товари, послуги та послуги житлово-комунальної сфери на рівень життя населення. Моделювання впливу вищезгаданих факторів на рівень життя населення необхідно проводити на мікрорівні, тобто на рівні домогосподарств. Оскільки тільки так ми можемо реально оцінити зміни у життєвому рівні як всього населення, так і основних соціально-демографічних груп.

Метою дослідження є моделювання змін основних показників рівня життя населення, диференціації населення та рівня й структури витрат за основними групами внаслідок різкого підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги та суттєвого скорочення реальних доходів населення. Розробкою методологічних підходів до оцінки рівня життя населення та моделювання його базових показників займалися такі українські вчені, як Е. Лібанова [1; 5], Л. Черенько [2; 3], В. Саріогло [1; 6], С. Полякова [4] та багато інших. Незважаючи на велику кількість публікацій, присвячених цій проблематиці, майже не робилися спроби змоделювати показники на макрорівні, тобто на рівні домогосподарств.

Результати дослідження. Починаючи з 2006 року рівень життя населення країни мав різнонаправлені тенденції змін. Так, у 2006–2008 рр. основні показники матеріального забезпечення мали сталу тенденцію до зростання, яка була перервана світовою фінансово-економічною кризою. Тому у 2009 році майже всі основні показники матеріального забезпечення населення країни скоротилися. Так, грошові доходи у розрахунку на одне домогосподарство зменшилися на 9,4% у порівнянні з 2008 роком, сукупні ресурси на 10,1% а заробітна плата найманих працівників на 8,9%. Скорочення частки населення з грошовими доходами нижче прожиткового мінімуму було викликано тим, що у бюджеті

на 2009 рік було закладено його підняття лише один раз, з першого листопада, в той час як у попередні роки він зростав кожний квартал (табл. 1).

У 2010 році базові показники матеріального добробуту населення знову почали зростати і на кінець досліджуваного періоду грошові доходи домогосподарств були на 300 гривень більше, ніж у найкращий докризовий рік (у цінах 2006 року), сукупні ресурси на 248 гривень, заробітна плата найманих працівників на 404,5 гривень (див. табл. 1). Крім позитивних тенденцій, необхідно відмітити, що темпи зростання базових показників матеріального добробуту населення уповільнювалися і у 2014 році, навіть за умов збереження тенденцій, можна було очікувати на їх зменшення.

Динаміка матеріального становища домогосподарств України формує динаміку витрат та особистого споживання населення. Водночас рівень витрат є більш чутливим індикатором рівня життя населення, особливо у кризові періоди. Дані табл. 2 свідчать, що незважаючи на зростання реальних доходів та витрат, рівень життя населення не повернувся на докризовий період. Якщо у період з 2006 по 2008 роки частка витрат на харчування скорочувалася швидкими темпами (на 4,3 в. п.), то у період з 2010 по 2013 роки вона скоротилася лише на 1,5 в. п. і становила 50,1%. Отже, більше половини витрат домогосподарств припадає на продукти харчування та безалкогольні напої.

Отже, аналіз матеріального становища та витрат населення країни не дають можливості оцінити перспективи змін рівня життя населення навіть у короткостроковій перспективі. Можна лише стверджувати, що сучасна ситуація в країні негативно впливає на рівень життя населення. Найбільш впливовими факторами, на нашу думку, є зменшення реальних доходів внаслідок зростання цін на основні товари та послуги та стрімке збільшення тарифів житлово-комунальної сфери. Саме ці показники були використані при моделюванні базових показників рівня життя населення на короткострокову перспективу.

Нелінійність та нестаціонарність показників, що відібрані у якості предикатів, змушує використовувати сценарний підхід. Модель, що спирається на сценарний підхід, дозволяє чітко визначити верхню та нижню межі можливих значень модельованих характеристик. Присутність експертної думки призводить до збільшення вірогідності системної похибки. З метою її уникнення, а також для отримання більш надійних результатів розробляється якомога більша кількість сценаріїв. За умови взаємно незалежних сценаріїв змодельовані характеристики мають високий ступінь вірогідності та невелику похибку.

Для моделювання змін було сформовано декілька варіантів, які охоплюють практично всі можливі тенденції розвитку подій. Основними чинниками, що впливають на відібрані для моделювання показники, як зазначалося вище, є тенденції економічного розвитку країни, рівень втручання держави в економіку та вплив світових політико-економічних факторів на ситуацію в державі.

Перший варіант передбачає зростання витрат на житлово-комунальні товари та послуги у два рази на тлі стабільних витрат на інші товари та послуги.

Матеріальна забезпеченість населення України у 2006–2013 рр. (у цінах 2006 року)

Таблиця 1

Показники	Роки	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Доходи населення, млн грн		472061	552561	598787	546361	614953	655019	749344	798446
Грошові доходи домогосподарств, у середньому на одне домогосподарство за рік, грн		1411,6	1588,3	1799,6	1631,2	1745,9	1785,4	1947,2	2099,9
Сукупні ресурси домогосподарств, у середньому на одне домогосподарство за рік, грн		1611,7	1783,8	2048,4	1842,2	1937,3	1986,5	2125,0	2296,4
Частка населення з грошовими доходами ¹ на одну особу на місяць, нижчими за прожитковий мінімум, %		21,4	12,7	7,1	5,8	8,8	7,8	9,1	8,4
Середньомісячна заробітна плата найманих працівників, грн		1041,0	1197,7	1278,8	1164,5	1250,4	1361,5	1555,4	1683,3

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики.

Рівень витрат та особистого споживання населення України у 2006–2013 рр. (у цінах 2006 року)

Таблиця 2

Показники	Роки	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Витрати населення, млн грн		427858	524622	533128	488607	508464	581830	681071	761155
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн		1442,8	1569,7	1740,1	1653,3	1663,3	1758,3	1866,6	2026,6
Частка витрат на харчування та безалкогольні напої в середньому за місяць у сукупних витратах, в розрахунку на одне домогосподарство		53,2	51,4	48,9	50,0	51,6	51,3	50,2	50,1

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики.

¹ 2006–2010 – середньодушові грошові доходи, з 2011 – середньодушові еквівалентні грошові доходи

За другим варіантом закладено трикратне збільшення витрат на житлово-комунальні товари та послуги на тлі стабільних витрат на інші товари та послуги. У третьому передбачається скорочення реальних доходів населення на 20%, а за четвертим – на 30%. Решта чотири варіанти являють собою комбінацію з попередніх. Так, за п'ятим передбачається зростання витрат на житлово-комунальні товари та послуги у два рази та зниження реальних доходів населення на 20%. Шостий варіант передбачає збільшення витрат на ЖКП у два рази та 30% скорочення реальних доходів громадян. Відповідно останні два – це трикратне збільшення витрат на товари та послуги житлово-комунальної сфери на тлі 20% (сьомий варіант) та 30% (восьмий варіант) скорочення реальних доходів населення (табл. 3).

Таблиця 3

Схема побудови варіантів моделювання основних показників рівня життя населення

Ступінь зростання витрат	Варіанти моделювання за стабільних витрат на інші товари та послуги	Зменшення реальних доходів на 20%	Зменшення реальних доходів на 30%
		Варіант 3	Варіант 4 (Сценарій 2)
Зростання витрат на товари та послуги житлово-комунальної сфери у два рази	Варіант 1	Варіант 5	Варіант 6
Зростання витрат на товари та послуги житлово-комунальної сфери у три рази	Варіант 2 (Сценарій 1)	Варіант 7	Варіант 8 (Сценарій 3)

Розроблені варіанти моделювання охоплюють весь спектр можливих змін показників-предикатів, що дозволяє провести тестове моделювання з метою відбору найбільш вірогідних, що є довірчими межами для інших. Тестове моделювання визначило, що найбільш ймовірними, та ті, які найбільше впливають на основні показники рівня життя населення є другий, четвертий та восьмий варіант, вони отримали відповідно такі назви: “Сценарій 1”, “Сценарій 2”, “Сценарій 3” (див. табл. 3).

Реалізація цих сценаріїв дозволила нам отримати змодельовані доходи та витрати домогосподарств. Якщо середні еквівалентні витрати у 2013 році становили 1900,4 гривні, то за умови реалізації першого сценарію у 2014 році вони дорівнюватимуть 1747,4 грн, за другим сценарієм – 1522,5 грн, за третім – 1362,8 грн. Тобто, відбудеться дуже суттєве зменшення витрат населення (табл. 4).

Відповідно відбудеться скорочення медіанних витрат, в той час як коефіцієнт варіації еквівалентних доходів дещо зменшиться, тобто зменшиться

**Сучасні тенденції рівня життя населення України
та моделювання його змін на короткострокову перспективу**

чисельність населення з високим рівнем витрат. Такий розвиток подій вдарить, в першу чергу, по найбільш незаможним верствам населення, які змушені повністю змінювати структури витрат та особистого споживання.

Таблиця 4

Основні показники розподілу еквівалентних витрат

Характеристики розподілу	2013	Сценарій 1	Сценарій 2	Сценарій 3
Середня, грн	1900,4	1747,4	1522,5	1362,8
Медіана, грн	1663,2	1488,0	1377,2	1195,7
Середнє квадратичне відхилення, грн	1177,7	1050,1	878,9	750,5
Розмах варіації, грн	32979,7	32545,8	31220,9	30057,9
Коефіцієнт варіації, %	62,0	60,1	57,7	55,1

Джерело: розраховано автором.

Необхідно відмітити, що реалізація будь-якого сценарію у короткостроковій перспективі не призведе до скорочення витрат на продовольчі товари та безалкогольні напої, оскільки населення країни починає економити на харчуванні в останню чергу, коли вже всі інші статті витрат досягли свого критичного рівня. Внаслідок реалізації будь-якого сценарію, в першу чергу, зменшаться витрати на непродовольчі витрати. Так, у 2013 році середні витрати на непродовольчі товари та послуги у розрахунку на одне домогосподарство дорівнювали 462,7 грн, зростання цін на основні групи товарів та на послуги житлово-комунальної сфери призведе до їх зменшення на 130 грн за першим сценарієм, на 145 грн за умови реалізації другого сценарію та на 170 грн за третім сценарієм (табл. 5)

Таблиця 5

**Рівень витрат за базовими статтями в середньому
у розрахунку на одне домогосподарство**

(грн)

Статті витрат	2013	Сценарій 1	Сценарій 2	Сценарій 3
Непродовольчі товари та послуги	462,7	332,6	317,2	292,4
Житлово-комунальні послуги та паливо	251,9	502,8	251,9	502,8
Заощадження, інвестиції та придбання нерухомості	64,7	54,0	47,5	40,4

Джерело: розраховано автором.

Зменшення витрат на заощадження, інвестиції та придбання нерухомості не буде таким суттєвим внаслідок їх незначного рівня. Так, максимально вони

скоротяться при реалізації третього сценарію на 24,3 грн у порівнянні з 2013 роком (див. табл. 5). Треба зауважити, що існує суттєве розшарування у зміні структури витрат різних доходних груп населення. Так, найбідніші верстви змушені будуть змінювати структуру харчування, середньодохідні зменшуватимуть витрати на непродовольчі товари та послуги при збереженні структури витрат на харчування, високодохідні у короткостроковій перспективі збережуть притаманну їм докризову загальну структуру витрат.

Окрім змін у структурі витрат та споживчій поведінці навіть у короткостроковій перспективі, відбудуться суттєві зміни у розподілі населення за доходами. Аналізуючи розподіл населення України за середньодушовими доходами за даними 2013 року та змодельованими даними, відмітимо, що в цілому за першим сценарієм у порівнянні з 2013 р. очікується скорочення частки доходних груп в межах до 600 грн. Причому модальна група населення зміниться у порівнянні з 2013 р. і буде знаходитися у межах 1300–1400 грн

Частка модальної групи за фактичними даними та змодельованими даними за першим сценарієм будуть майже однаковими: 6,6% та 6,5% відповідно. Ще однією особливістю змодельованих даних є скорочення частки середньодохідних груп населення. Таке скорочення пояснюється дією декількох факторів. Найголовнішим з них є зменшення реальної заробітної плати у зв'язку з економічною кризою. Значно скоротиться і частка високодохідних груп. Так, якщо у 2013 р. частка населення, яке отримувало більше 3 000 грн складала 6,1%, то за першим сценарієм їх частка дорівнюватиме 5,0% (рис. 1).

Якщо реалізуються гіпотези, які були закладені у другий сценарій, ситуація буде ще гіршою. Частка населення з доходами нижче модального збільшиться та водночас скоротиться частка населення з середніми доходами; частка населення з високими доходами також зменшиться до 3,9%. Необхідно відмітити, що реалізація другого сценарію призведе до просування модальної групи з правої частини у ліву частину, до того ж дещо зміниться форма розподілу населення за доходами, крива стане більш гостроверхою, тобто основна частка населення буде групуватися біля модальної групи (рис. 1).

За умови реалізації третього сценарію повинно відбутися найбільше скорочення доходів населення, а також погіршення їх розподілу. Як і у попередніх сценаріях, скоротиться частка населення з високими доходами, до того ж темп їх скорочення буде значно більшим. Модальна група перейде до інтервалу 1 100–1 200 грн та суттєво виросте частка попередніх трьох груп перед модальною. Форма розподілу набуде рис, які були йому притаманні на початку століття. Збільшиться частка населення з низьким рівнем доходів, причому вона зросте не тільки по відношенню до 2013 р., а і перших двох сценаріїв. Такі структурні зрушення свідчатимуть про значне погіршення матеріального становища населення України (див. рис. 1).

Висновки. Проведений аналіз базових показників рівня життя населення України та моделювання витрат на короткостроковий період дозволяє зробити

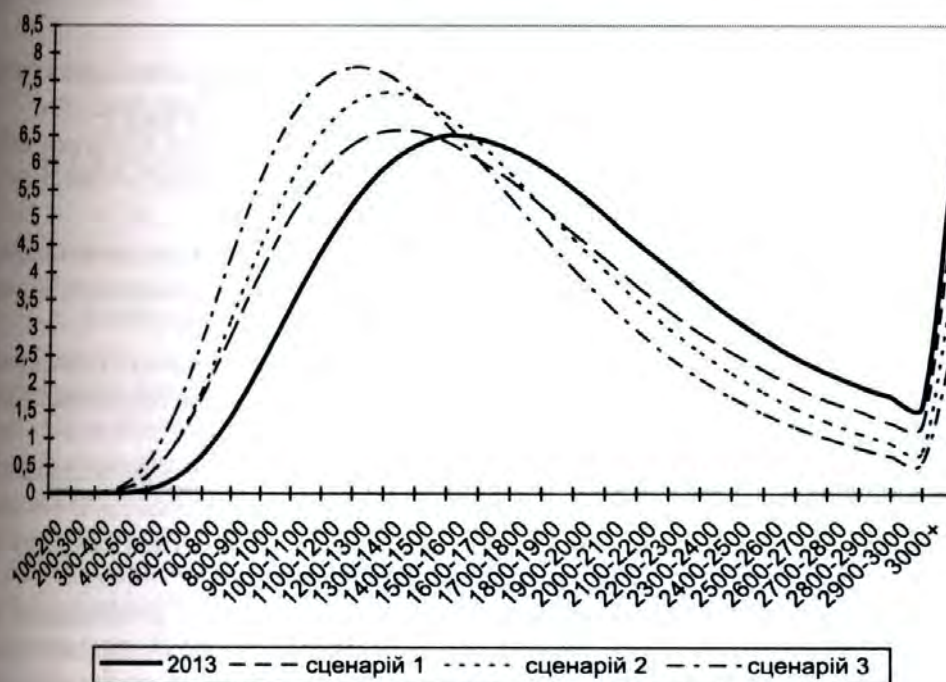

Рис. 1. Розподіл населення України за рівнем середньодушових доходів

наступні висновки. Незважаючи на зростання показників матеріального добробуту населення протягом 2010–2013 рр., можна було очікувати погіршення рівня життя населення навіть за умови відсутності сучасних політико-економічних проблем.

Основними факторами, що впливатимуть на рівень та структуру витрат населення у короткостроковій перспективі, будуть темпи змін тарифів на житлово-комунальні послуги та зростання цін на основні групи товарів. Для моделювання витрат населення було сформовано вісім варіантів, з яких за допомогою тестового моделювання було обрано три найбільш ймовірних. Результати моделювання свідчать про те, що за будь-яким сценарієм у короткостроковій перспективі слід очікувати скорочення рівня витрат та зміну їх структури. Найбільшою статтею витрат поряд з витратами на продукти харчування стають витрати на послуги житлово-комунальної сфери. Найбільше постраждають від зростання цін та тарифів найбільш вразливі верстви населення.

Розподіл населення за доходами також суттєво зміниться. За будь-яким сценарієм очікується пересування модальної групи у лівій бік, збільшення гостроверхості розподілу та скорочення частки населення з високими доходами. За умови реалізації третього сценарію крива розподілу населення за доходами набуде мати риси, які були їй притаманні на початку поточного століття.

Список використаних джерел

1. Лібанова Е. М. Аналіз бідності та соціальних наслідків економічної кризи в Україні / Лібанова Е. М., Саріогло В. Г., Черенько Л. М. – К. : ПРООН, 2010. – 62 с.
2. Черенько Л. М. Сучасні особливості формування рівня життя населення / Л. М. Черенько // Демографія та соціальна економіка. – 2007. – № 2. – С. 140–154.
3. Черенько Л. М. Оцінка впливу макроекономічного розвитку на рівень життя населення України / Л. М. Черенько // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2003. – Т. 2, № 4. – С. 79–82.
4. Полякова С. В., Реут А. Г. Трансформації споживання населення України в умовах системної кризи // *Społeczno-Kulturowe Problemy Rozwoju Społeczeństw Polskiej Ukrainy*. – Warszawa, 2013. – С. 171–183.
5. Людський розвиток в Україні: трансформація рівня життя та регіональні диспропорції : [колективна монографія] / відп. за вип. Л. М. Черенько, О. В. Макарова ; за ред. Е. М. Лібанової : у 2 т. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2012. – 436 с.
6. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2012. – 404 с.

